

УДК 371.3; 504.03

С.В.Скрипник
кандидат педагогічних наук
доцент кафедри екології
Хмельницького національного університету
С.М.Шевченко
кандидат сільськогосподарських наук
доцент кафедри екології
Хмельницького національного університету

СПЕЦИФІЧНІСТЬ ЕКОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ І ВИХОВАННЯ

Анотація. У статті актуалізовано специфічність екологічної освіти і виховання у навчально-виховному процесі різних видів закладів освіти та суспільстві загалом. Важливим є формування культу екологічного знання на засадах сталого розвитку.

Ключові слова: екологічна освіта і виховання, сталий розвиток, екологічна свідомість.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Екологічна освіта і виховання – актуальна соціально-економічна та психолого-педагогічна проблема, змістом якої є формування розуміння сучасних екологічних проблем, виховання відповідальності за стан довкілля, оволодіння навичками етичної поведінки в природі. Такої мети можна досягти лише спільними зусиллями громадських організацій та державних установ. Уряди мають надавати підтримку неформальному навчанню й освіті, оскільки наявність поінформованих громадян і обізнаних споживачів є найважливішим фактором реалізації заходів щодо забезпечення збалансованості через їхній вибір і дії.

Аналіз досліджень і публікацій. Методологічні та теоретичні засади екологічного освіти і виховання школярів обґрунтовано І.Д.Зверевим, А.Н.Захлебним, І.Т.Суравегиною, Г.П.Пустовітом та ін.

Дослідження з екологічної освіти і виховання, здебільшого, присвячено формуванню екологічної культури школярів. Зокрема, досліджено особливості педагогічного процесу розвитку певних компонентів екологічної культури у вихованців різних вікових груп: дошкільників – Л.В.Іщенко, Г.С.Марочко, В.В.Маршицька, З.П.Плохій, молодшого шкільного віку – Г.П.Волошина, Л.М.Різник, Л.В.Шаповал, підлітків – О.В.Король, О.В.Лабенко, Р.А.Науменко, О.Л.Пруцакова, О.М.Лабезна старшокласників – О.О.Колонькова, С.Г.Лебідь, Н.В.Левчук, С.В.Скрипник.

Формулювання цілей статті. Метою даної статті є актуалізація специфічності екологічної освіти і виховання.

Виклад основного матеріалу. Неформальне навчання і освіта, в тому числі програми підвищення поінформованості громадськості, мають бути націлені на забезпечення кращого розуміння зв'язків між соціально-економічними і екологічними проблемами на місцевому і глобальному рівнях, включаючи тимчасову перспективу. Спільноти, сім'я, засоби масової інформації та НУО є важливими суб'єктами діяльності, спрямованої на підвищення поінформованості громадськості.

Для прискорення процесу екологізації свідомості громадян країни необхідно запровадження комплексного та системного підходу до безперервної екологічної освіти і виховання через сім'ю, дитсадок, школу, вищі освітні заклади та заклади післядипломної освіти. Система неперервної освіти передбачає на кожному з цих етапів логічний розвиток, поглиблення і доповнення екологічних знань.

Дошкільний вік започатковує неперервну екологічну освіту, закладає підґрунтя для формування особистості дошкільника, засвоєння в подальшому основ природничих наук у школі. Саме в цей період дитина вперше починає знайомитися з природним оточенням.

Наступною ланкою у системі неперервної екологічної освіти є школа, оскільки саме в шкільні роки формування особистості відбувається найінтенсивніше. Якісно нова освітня система в галузі навколишнього середовища передбачає формування особистості, здатної знаходити реальні шляхи виходу зі стану глибокої екологічної кризи, подолавши споживацьке ставлення до природи [1].

Сьогодні наслідки впливу діяльності людини на навколишнє середовище стають все відчутнішими, тому людство нарешті почало усвідомлювати неможливість власного існування без збереження природи у всьому її розмаїтті.

Однак, екологічна культура сучасного українського суспільства залишається низькою, і без підвищення її рівня неможливо сподіватися на позитивні зміни в навколишньому середовищі.

Загальновідомо, що поєднання навчання й виховання є важливим чинником у становленні громадянина. Саме неформальна освіта набагато повніше враховує знання та інтереси учасників навчально-виховного процесу, їхні пізнавальні й інтелектуальні можливості, дає змогу застосовувати здобуті знання, набуті уміння й навички у практичній діяльності з охорони навколишнього середовища.

Важливим є те, що розширюються безпосередні взаємозв'язки суб'єктів з природою, і суспільство має змогу побачити результати своєї діяльності. Це посилює активність суб'єктів навчально-виховної діяльності та утворює усвідомлення природи як системи цінностей [2].

В системі вищої школи проблема екологічної освіти і виховання перебуває в центрі уваги навчально-виховного процесу.

Співробітники кафедри екології Хмельницького національного університету і Хмельницького інституту післядипломної педагогічної освіти активно працюють проводячи науково-дослідні роботи з таких напрямків:

- дослідження в області моніторингу забруднюючих речовин, реєстру викидів та їх переносу на локальному і регіональному рівнях;
- вплив токсикантів на довкілля та їх еколого-токсикологічна оцінка;
- біоіндикаційні дослідження рівнів забруднень навколишнього середовища;
- дослідження фізичних і хімічних показників накопичення забруднювачів в біологічних об'єктах середовища та рослинних організмах;
- меліорація, лісознавство, гідрологія та ін..

У закладах післядипломної освіти педагогічних працівників особлива увага приділяється освіті керівників закладів освіти, від яких залежить прийняття певних рішень. У освітніх планах підвищення кваліфікації всіх категорій працівників передбачено блок або спецкурс екологічних знань.

З метою забезпечення практичного оволодіння сучасним змістом екологічних знань у сучасній системі освіти необхідно: ознайомлювати з інноваційними прийомами екологізації предметів з основ наук, поетапним підходом щодо екологічного виховання школярів та студентів, оволодіння навичками визначення критеріїв екологічно вихованої особистості, а також відбору наукових методів для досягнення інтегрованих результатів у екологічній освіті і вихованні. [3; 4].

Формування екологічної культури особистості як мети екологічної освіти і виховання передбачає комплексний вплив на сфери свідомості: когнітивну, афективну, діяльну.

Отже, екологічна освіта і виховання повинні включати загальнонаукові, морально-естетичні і ціннісно-практичні аспекти [5].

Специфічність екологічної освіти полягає в тому, що вона повинна базуватись на принципі “випереджуючого відображення”. Тобто у свідомості людини повинна відбуватись постійна оцінка можливих наслідків втручання у природу.

Специфічність екологічного виховання полягає у формуванні такого світоглядного становлення до цілісної суперсистеми “природа-суспільство”, яке базується на ціннісно-діяльній участі особистості в її розвитку.

Основними принципами екологічного виховання є принципи: ціннісно-матеріальної єдності світу, краєзнавчий, принцип комплексності, безперервності, патріотизму і т. і.

Провідним принципом екологічної освіти і виховання повинен бути - “мислити глобально – діяти локально” [5].

Особливості змісту екологічної освіти і виховання школярів досить повно висвітлені в ряді праць (І.Д. Зверева, А.Н. Захлебного, І.Т. Суравегіної та інших). Серед особливостей екологічної освіти виховання необхідно відмітити наступні:

- її кінцевою метою є формування екологічної свідомості і громадянської позиції, а не тільки оволодіння певною сумою знань і вмінь;
- носієм екологічної свідомості, який детермінує вчинки є все населення країни, в ідеалі – планети, а не тільки певні групи людей;

- комплексний характер екологічної освіти і виховання означає його реалізацію засобами різноманітних предметів [5; 6; 7; 8]

Отже, актуалізуються вимоги до організації екологічної освіти і виховання, які повинні базуватись на ряді підходів: багаторівневої організації екологічної освіти і виховання від дошкільних закладів до закладів підвищення кваліфікації; екологізації навчальних предметів – екологічні аспекти присутні в усіх навчальних дисциплінах як обов'язковий компонент; запровадження інтегрованих узагальнюючих екологічних курсів у старших класах, вузах.

При цьому екологічну освіту і виховання потрібно розглядати як необхідний атрибут системи освітніх закладів та формувати культ екологічних знань.

Такий підхід до організації екологічної освіти і виховання актуалізований в тому числі і комплексним характером екологічних проблем. Екологічні проблеми виступають тим змістовним “стержнем” інтеграції знань і суспільних дій.

Не випадково В.І.Вернадський відмічав, що в майбутньому ми будемо об'єднуватись не за науками, а за проблемами. При розкритті сутності екологічних проблем важливо опиратись на систему міждисциплінарних понять: навколишнє середовище, природні умови, ресурси, антропогенний чинник, забруднення, екологічна криза, екологічна катастрофа, моніторинг, охорона природи, екологічна культура, здоров'я[8, с. 19-20; 5].

Суть екологічної освіти і виховання полягає в тому, щоб кожна людина могла усвідомити пріоритетні загальнолюдські цінності, щоб кожна людина знала про основні джерела порушення природної рівноваги, щоб кожна людина віддавала собі звіт за скоєне як перед самим собою, так і перед сім'єю, суспільством, державою в цілому. Все це засвідчує про рівень загальнодержавної культури, яку закладено було освітою і вихованням, а саме від рівня формування екологічної культури у різних типах навчальних закладів.

Екокультура, в свою чергу, залежить від освіти, виховання і просвітництва. Величезна роль при цьому надається саме екологічній освіті, що є основою національної безпеки країни, тому що направлена на забезпечення довгострокових інтересів суспільства. Необхідність екологічної освіти і виховання повинна сприйматись суспільством як фактор колективної безпеки [8]. Основним завданням екоосвіти і виховання є формування екологічної свідомості особистості і суспільства в цілому, почуття ціннісної відповідальності у людині для вирішення екологічних проблем [3; 4].

Екологічна освіта і виховання третього тисячоліття повинна стати необхідною складовою гармонійного, еколого безпечного розвитку. Важливо здійснювати підготовку громадян з високим рівнем екологічних знань, екологічної свідомості і культури, як складової системи національного виховання всіх верств населення України – на основі нових критеріїв оцінки взаємовідносин людського суспільства і природи, через ціннісно-гармонійне співіснування з нею, повинна стати одним із головних важелів у вирішенні надзвичайно гострих екологічних і соціально-економічних проблем нашої держави на засадах сталого розвитку [9].

Екологічна освіта і виховання найбільш успішно може здійснюватися тільки безперервно на протязі всього життя людини і у відповідності з соціально-психологічними періодами розвитку особистості [3; 4; 8]. Створення такої системи екологічної освіти і виховання повинно бути законодавчо закріпленим в якості основи державної екологічної політики як конституційної норми.

Лише за умови безперервності екологічних освіти, виховання і просвітництва ми зможемо підвищити екологічну свідомість людей, згодом – перейти до більш конкретних заходів і засобів, забезпечивши шлях нашої держави до сталого розвитку. Тоді і знайдуться кошти на сучасні методи захисту довкілля від техногенного навантаження, а більшість екологічних катастроф і проблем можна буде передбачити і ліквідувати ще до їх виникнення, або на першій стадії розвитку.

Специфічність екологічної освіти і виховання включає компоненти, яким відповідає певний рівень екологічної зрілості: від елементарних екологічних знань, уявлень дошкільного рівня до їх глибокого усвідомлення і практичної реалізації на всіх рівнях, особливо вищих. Умовно поділяють наступні узагальнені рівні екологічної зрілості – початковий (інформативно-підготовчий), основний (базово-світоглядний), вищий, профільно-фаховий (світоглядно-зрілий).

Особливу небезпеку становить розрив між екологічними знаннями та можливістю керівників підприємств приймати управлінські рішення, основані на недостатній освідомленості про екологічні наслідки господарської діяльності в конкретній місцевості, регіоні, країні, світі. Недостатність екологічних знань у всіх сферах суспільства лежить в основі більшої частини порушень природоохоронного законодавства і є причиною бездіяльності керівництва і неадекватної реакції населення [8; 9].

Таким чином, саме за допомогою обов'язкового ведення, удосконалення і безперервності екологічної освіти і виховання можна передбачити і прогнозувати діяльність, упереджувально відноситися до своїх дій у природокористуванні, без чого не можливо здолати системну кризу, запобігати подальшому розвитку глобальних екопроблем і вийти на траєкторії сталого розвитку.

Висновки. У найважливіших міжнародних документах останнього десятиріччя, присвячених проблемам навколишнього середовища і гармонійного розвитку людства, велика увага приділяється екологічній культурі і свідомості, інформованості населення щодо екологічної ситуації у світі, регіоні, на місцях проживання, його обізнаності з можливими шляхами вирішення нагальних екологічних проблем на засадах сталого розвитку.

Екологічна освіта має актуалізуватися на принципах глобальності, високоморальності та систематичності.

Мета екологічної освіти в тому, щоб активізувати в усіх вікових групах населення занепокоєність станом природного середовища та поєднати екологічне мислення і екологічну поведінку з розумінням того, що все у світі взаємопов'язане, що певна дія людини викликає часом непередбачені наслідки впливу на природу.

Таким чином, екологічна освіта і виховання стає способом життя людини, як виду ЛЮДИНА РОЗУМНА (лат. Homo sapiens), на сучасному етапі її існування на планеті Земля.

До перспективних напрямів досліджень у даній сфері вважаємо за доцільне віднести такі проблеми: удосконалення моделі екологічної освіти і виховання у різних закладах освіти; розроблення піраміди аксіомальних факторів впливу на ціннісно-відповідальне ставлення до природи на засадах сталого розвитку.

Список джерел

1. Скрипник С.В. Психолого-педагогічні аспекти формування активної екологічної позиції учнів / С.В. Скрипник // Наукові записки. Серія "Психолого-педагогічні науки" (Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя) / за заг. ред. проф. Є. І. Коваленко. – Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2014. – № 4 – С. 55-59.
2. Скрипник С. В. Особливості формування активної екологічної позиції учнів старших класів / Сергій Скрипник // Педагогічний дискурс. – 2016. – Вип. 20. – С. 167-171.
3. Ясинська А. Психолого-педагогічні умови організації екологічного виховання старших школярів // рідна школа. – 2001. - № 3. - С 13 – 15. /
4. Авраменко Н.Л. Екологія в системі освіти // Збірник наукових праць науково-методичної конференції “Людина та навколишнє середовище – проблеми безперервної екологічної освіти в вузах”. – Одеса: вид-во ОДАХ, 2000. – С.113.
5. Хмельницький національний університет [Електронний ресурс]: [веб-сайт]. - Електронні дані - .Хмельницький. - Режим доступу: http://dn.khnu.km.ua/dn/k_default.aspx?M=k0925&T=10&lng=1&st=0 Екокультура особистості
6. Захлебный А.Н., Зверев И.Д., Кудрявцева Е.М. и др. Теоретические основы формирования отношения школьников к природе. – М.: Просвещение, 1984. – 135
7. Суравегина И.Т. О методах формирования ответственного отношения школьников к природе //Биология в школе. - 1988. - №3. - С. 32-39.
8. Желібо Є.П., Авраменко Н.Л. Підвищення екологічної культури населення як складової стійкого розвитку держави// Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції “Наука і освіта - 2002”, - Том 2. – Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2002. – С. 19-20.
9. Скрипник С. В. Фундаментальність формування ціннісного ставлення до природи в учнів старших класів / С. В. Скрипник // Нова педагогічна думка. Науково-методичний журнал Рівненського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти. – 2014. – № 1. – С. 72–76.